

me etmek mümkün değildir. Ancak nefsin tabiatının talep ettiği şeylerin sağlıklı ve doğru olması sağlanabilir. İbnü'l-Arabî riyâzetin ikinci türüne talep riyâzeti adını verir. Talep riyâzeti nefsin zelil kılınıp kulukta bulunmaya sevkedilmesiyle ahlâkın düzeltilmesidir. İbnü'l-Arabî'ye göre riyâzet iyi ve kötünün üzerinde dolaştığı dünya gibi olmaktadır. Böylece nefis Hakk'ın bütün tasarruflarına râzî olarak rızâ makamına ulaşır. Rızâ makamındaki sûfî zelliliğine, sınırlı varlığına ve cehaletine nisbetle Hakk'ın izzetine ve ilminin sonsuzluğuna boyun eğer. Üçüncü riyâzet türü ilim riyâzetidir ve riyâzetlerin en faydalısıdır. Âlim bir kulun en yüksek riyâzeti, Hakk'ı bir sûret üzere müşâhede ettiğinde onu inkâr etmeyip tenzihle sınırlamamasıdır. Talep riyâzeti nefsin islahıdır, ilim riyâzeti ise kulun Hakk'a dair bilgisini tenzihde teşbih, teşbihte tenzih ilkesince düzenlemesidir (*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, II, 635; İsmâil Rusûhî Ankaravî, s. 153).

Her toplumda dinde ve İslâm'daki riyâzet ehline benzetilebilecek kişi ve gruplara rastlamak mümkündür. Yogi denilen Hint fakirlerinin maksadı riyâzet yaparak nefis, beden ve eşya üzerinde hâkimiyet kurmaktır. Ağır ve disiplinli bir riyâzet neticesinde riyâzet ehlinin birtakım olağan üstü haller zuhur edebilir. Takvâ sahibi sûfilerin riyâzeti şekil, muhteva ve gaye bakımından gayri müslimlerin riyâzetinden farklıdır. Tasavvufta mürid dinin emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak, daha iyi bir dinî hayat yaşamak için riyâzet yapar (ayrıca bk. ÇİLE).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "Riyâza" md.; *et-Ta'rifât*, "Riyâza" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 564; Hâkîm et-Tirmizî, *Riyâzatü'n-nefs* (nşr. İbrâhim Şemseddin), Kahire 2002, s. 22, 60; Süleymî, *Tabakât*, s. 278, 365, 558; İbn Sinâ, *el-İşârât ve't-tenbihât: İşâretler ve Tembihler* (nşr. ve trc. Ali Durusoy v.dğr.), İstanbul 2005, s. 185-186; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1966, s. 153, 165; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 251-260; Heravî, *Menâzil*, s. 10; Gazzâlî, *İhyâ'*, I, 17, 71; III, 19, 47, 59, 64, 72, 86, 224, 358; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şüfnâme* (nşr. Gulâm Hüseyin Yûsufî), Tahran 1347, s. 54; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, II, 634, 635; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, I, 510-516; İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut 1983, s. 422; a.mlf., *Şifâ'ü's-sa'îl*, s. 31-32; Zerrûk, *Kavâ'idü't-tasavvuf* (nşr. M. Zehrâ en-Neccâr), Kahire 1381/1968, s. 35, 42; Şarânî, *et-Tabakât*, II, 86; İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, Bulak 1256/1840, s. 108, 153; İbrâhim Hakkî Erzurumî, *Ma'rifetnâme*, İstanbul 1310, s. 298; Refik el-Acem, *Mevsû'âtü müşâlahâtü't-tasavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 1999, s. 430-431.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

RİYÂZÎ

(ریاضی)

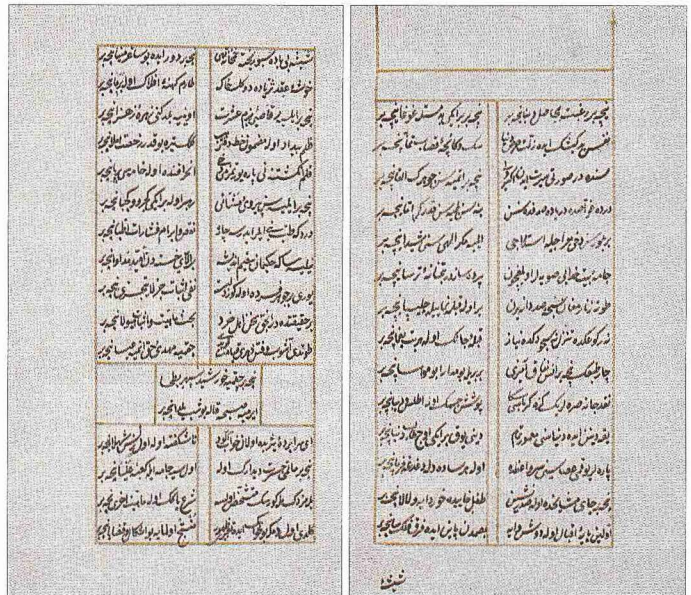
(ö. 1054/1644)

Divan şairi ve tezkire müellifi.

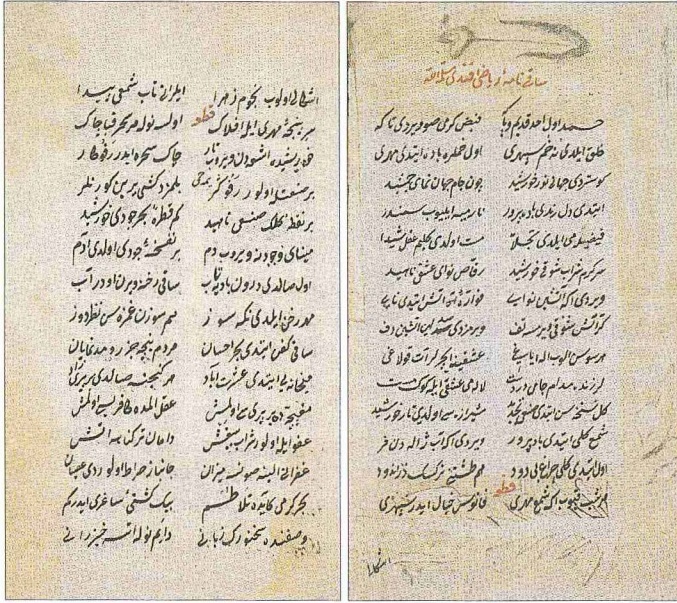
980 (1572) yılında babası Birgili Mustafa Efendi'nin kadılık yaptığı Mekke'de doğdu. Asıl adı Mehmed olup anne tarafından da köklü bir ulemâ ailesine mensuptur. Düzenli bir medrese eğitimi görüp Müeyyedzâde Abdülkadir Şeyhî Efendi'den mülâzım oldu. 1010 (1601) yılından itibaren Ahmed Paşa, Dâvud Paşa, Fatma Sultan, Siyavuş Paşa, Mihr ü Mâh ve Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik yaptı. 1019'da (1610) Edirne Beyazıt Medresesi'ne tayin edildiyse de oraya gitmedi ve iki yıllık bir aradan sonra tekrar Sahn-ı Semân'da görevlendirildi. 1022 (1613) yılından itibaren Yenişehir, Halep, Şam, Kudüs, Kahire kadılıklarında bulundu ve Cemâziyelâhîr 1034'te (Mart 1624) emekli edildi. Kulağı ağır işittiğinden "utrûş, esamm" lakaplarıyla anılan Riyâzî 29 Safer 1054 (7 Mayıs 1644) gecesi vefat etti. Riyâzî'nin ölüm yerini Belîğ, Bursalı Mehmed Tâhîr ve Muhibbî İstanbul diye kaydederken Hammer'den naklen Franz Babinger Kahire, Şemseddin Sâmî, Üsküplü Riyâzî ile karıştırdığı için Tımsıvar olarak gösterir. Mezarının nerede olduğu bilinmemektedir. Riyâzî'nin divanındaki bir mersiyesinden küçük yaşlarda öldüğü anlaşılan çocuklarından başka Riyâzîzâde lakabıyla bilinen, kadılık ve müderrisliklerde bulunmuş Mahmud Efendi, Lutfi mahlaslı, divan sahibi ve *Mevzû'âtü'l-ülûm* müellifi Ab-

dülatif Efendi ve Kapıcıbaşı Nasûhî Bey isimli üç oğlu daha vardır. Riyâzî, kendinden önce yaşayan şairlerden etkilendiği gibi kendinden sonraki şairleri de etkilemiştir. Kendi döneminde edebiyat muhitlerinde etkili sayıldığı, Kafzâde Fâizî, Azmîzâde Mustafa Hâletî, Şeyhülislam Yahyâ Efendi, Nev'îzâde Atâî gibi şairlerle dost olduğu, Nefî ve Tiffî Ahmed Çelebi'nin husumetini üzerine çektiği bilinmektedir.

Eserleri. 1. *Divan*. Tevhid ve münâcâtın bulunmadığı eserde yirmi beş kaside, terakibibend tarzında bir sâkinâme, bütün harflerde 652'si tam, on yedisi tamamlanmamış 669 gazel, sekizi Türkçe, biri Farsça dokuz kıta, 171 rubâî, seksen dokuz matla', on bir miyâne beyit bulunmaktadır. Şiirlerinde Bâkî'den Nedîm'e uzanan çizgide zaman zaman tasavvufî izleri, az da olsa hikemî anlayışı yansıtır ve daha çok zevkperest bir tavır göstermektedir. 2. *Sâkinâme*. 1054 beyitlik bu mesnevide hânendeler, sâzendeler, sazlar, mûsiki terimleri ve eğlenme şekilleriyle eğlence meclisleri anlatılmaktadır. 3. *Düstûrü'l-ameî*. Eserde 1050 civarında Farsça deyim, tabir, bazı kelimelerin Türkçe karşılıkları ve bunlarla ilgili Farsça şiirlerden örnekler yer almaktadır. *Divan*, *Sâkinâme* ve *Düstûrü'l-ameî*'nin metinleri Namık Açıkgoz tarafından doktora çalışması olarak incelenmiştir (bk. bibl.). 4. *Riyâzî's-suarâ*. 1607-1610 yılları arasında telif edilen ve Riyâzî'nin en önemli eseri olan tezkire Sultan I. Ahmed'e ithaf edilmiştir. Başlangıçtan yazıldığı tarihe kadar 424 Osmanlı şairini ihtiva eder. Tezkirede önce şair padişahlar kronolojik biçimde sıralan-

Riyâzî
divanının
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Resid Efendi,
nr. 759)

Riyâzî'nin
Sakinâme
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Hacı Mahmud
Efendi,
nr. 3820)

miş, ardından diğer şairler alfabetik sıraya göre kaydedilmiştir. *Riyâzü's-suarâ* dîbâcesindeki şiir anlayışı ve şair değerlendirmesiyle de önemlidir. Şiirde anlam ve söz dengesinin iyi kurulması gerektiği belirtilen dîbâcede şairler dört gruba ayrılır: Mânada yaratıcı olanlar, önceki mânaya yeni mânalar katarak güzelleştirenler, önce söylenmiş bir mânayı güzel bir ifadeyle yeniden söyleyenler, önceki mânadan başka mânalar bulanlar. Tezkiiren bir başka özelliği de ele alınan şairlerle ilgili değerlendirmelerdir. Riyâzî tezkiresi, şairlerin ölümleri konusunda verilen dikkatli bilgiler ve düşürülen tarihlerin kaydedilmesiyle de dikkat çekmektedir. Ayrıca derkenarlarda başka şairlere atfedilen şiirlerin asıl sahiplerinin tesbiti hususunda kayıtlar düşülmüştür. Eser üzerinde Namık Açıkgoz tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (bk. bibl.). *Riyâzü's-suarâ*'nın çeşitli kütüphanelerde nüshaları vardır (İÜ Ktp., TY, nr. 761; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3871; TSMK, Hazine, nr. 1276; Kütahya İl Halk Ktp., nr. 1200; Yayı ve Kredi Bankası Sermet Çifter Ktp., nr. 203).

BİBLİYOGRAFYA :

Riyâzî, *Riyâzü's-suarâ* (haz. Namık Açıkgoz, yüksek lisans tezi, 1982), AÜ DTCF, s. 4; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 250, 265, 295; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 463-464; Uşşâkizâde İbrâhim, *Zeyli Şekâik*, İÜ Ktp., TY, nr. 191, vr. 48^b, 171^a; İsmâil Be-
liğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, İstanbul 1287, s. 401; a.mlf., *Nuhbetü'l-âsar*, İÜ Ktp., TY, nr. 1182, vr. 82^b; Şeyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 81, s. 133, 134; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 237^b; Mehmed Tefvîk [Mesnevihan], *Mecmûa-i Terâcim*, İÜ Ktp., TY, nr. 192, vr. 41^a; Osmanlı Müellifleri, II, 183; Babinger (Üçok), s. 196; Namık Açıkgoz,

Riyâzî: Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği, *Divan, Sâki-nâme ve Düstürü'l-Amel'in Tenkidli Metni* (doktora tezi, 1986), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., *Riyâzî Divanı'ndan Seçmeler*, Ankara 1990, s. 24, 27, 28, 112-119; a.mlf., "Tahkiyevî Bir Metin Olarak Riyâzî'nin Sâki-nâmesi", *TDA*, sy. 55 (1988), s. 73-83; a.mlf., "Riyâzî'nin Düstürü'l-Amel'i ve Ansiklopedik Önemi", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, II/2, Elazığ 1988, s. 1-18; N. Gamm, "Riyâzî's Tezkire as a Source of Information on Ottoman Poets", *JAOS*, XCIX/4 (1979), s. 643-652; Kâmûsü'l-a'lâm, II, 2385; Gönül Alpay, "Riyâzî", *İA*, IX, 751-753.

NAMIK AÇIKGÖZ

RIYÂZİYYÂT

(bk. MATEMATİK).

RIYÂZÜ'l-ÂRİFİN

(رياض العارفین)

Rızâ Kulu Han'ın

(ö. 1288/1871)

tasavvufî şiir yazarı

şairlere dair Farsça tezkiresi

(bk. RIZÂ KULI HAN).

RIYÂZÜ'n-NÜKABÂ

(رياض النقباء)

Sahaflar Şeyhizâde
Ahmed Nazif Efendi'nin
(ö. 1275/1858-59 [?])
nakîbüleşrafların
biyografisine dair eseri.

Osmanlı devlet teşrifatında çok önemli yere sahip olan nakîbüleşrafların biyografisine dair ilk eserdir. Müderrislik yapan, Kudüs, Şam, Mekke kadılıklarında bulu-

nan ve Anadolu kazaskeri olan Ahmed Nazif Efendi'nin bundan başka mensur-manzum yirmiyiye yakın eseri vardır (Levend, s. 373-374). *Riyâzü'n-nukabâ* kısa bir mukaddimeyle başlamaktadır. Müellif burada Kâtib Çelebi ve Müstakimzâde'nin eserlerinden etkilenecek bir yâdigâr bırakmak arzusunı kapıldığını söyler; Osmanlılar'da bu konuda bir eser bulunmadığını ve sâdât-ı kirâma duyduğu muhabbetle böyle bir eser ortaya koymayı düşündüğünü belirtir. Ayrıca Ârif Hikmet Beyefendi'nin kitabın ortaya çıkmasına vesile olduğunu ifade eder.

Eserin nakîbüleşrafların biyografisine ayrılan kısmı "Zikr-i Zuhûr-ı Nasb-ı Nikâbet" başlığını taşır. Burada nikâbet makamının tarihçesinin ardından ilk nakîbüleşraf Seyyid Mahmud Efendi'den (ö. 944/1537 [?]) başlayıp Seyyid Abdürrahim Efendi'ye kadar elli altı nakîbüleşrafın biyografisine yer verilir. Telif tarihi belli olmayan kitapta son nakîbüleşraf Abdürrahim Efendi'nin biyografisinde nikâbet görevine devam ettiği bildirildiğine göre eserin onun görevde bulunduğu 14 Haziran 1834 ile 9 Ocak 1837 tarihleri arasında yazıldığı anlaşılmaktadır. *Riyâzü'n-nukabâ*'nın bilinen dört nüshası vardır (bk. bibl.). Bunlardan Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshada (Esad Efendi, nr. 2275) boş bırakılmış kısımların yanında bazı karalama, düzeltme ve derkenarların bulunması dolayısıyla bunun müellif hattı olması ihtimali yüksektir.

Riyâzü'n-nukabâ'nın Topal Rifat Efendi'nin *Devhatü'n-nukabâ*'sına kaynaklık ettiği şüphesizdir. Ancak Rifat Efendi, altı nakîbüleşraf ilâvesiyle hazırladığı çalışmasında *Riyâzü'n-nukabâ* ve müellifinden bahsetmemektedir. Her iki eserde yer alan bilgiler arasında önemli farklılıklar vardır. Bununla birlikte Rifat Efendi'nin *Riyâzü'n-nukabâ*'yı görmediğini ve incelemeyişi söylemek zordur. Fakat Rifat Efendi'nin bazı küçük değişikliklerle *Riyâzü'n-nukabâ*'yı aktararak esere kendi zamanına kadar gelen altı nakîbüleşrafı eklediği bilgisi de (*DLA*, IX, 230) doğru görünmemektedir. *Devhatü'n-nukabâ*'nın kaynakları arasında Mehmed Mecdî Efendi'nin *Hadâiku's-şekâik*'i, Nev'îzâde Atâî'nin *Hadâiku'l-hakâik*'i, Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekâyî'u'l-fuzalâ*'sı, Müstakimzâde'nin *Devhatü'l-meşâyih*'i ve Süleyman Fâik'in *Sefînetü'r-rüesâs*'ı bulunmaktadır. Hemen hemen aynı kaynaklardan istifade edilmesi iki eser arasında bir benzerlik olduğu in-
tibasını uyandırır da dikkatli bir karşılaştırmada Rifat Efendi'nin adı geçen kaynakları temel olarak aldığı farkedilir (kaynakla-